

Літоўская кнігарня Марыі Пясяцкайце-Шлапялене ў Вільні і яе роля ў пашырэнні беларускамоўнага друку ў 1906–1908 гадах

Марыя Пясяцкайце-Шлапялене, Вільня, газета “Наша доля”, газета “Наша ніва”, выдавецтва “Загляне сонца і ў наша аконца”

Marija Piaseckaitė-Šlapelienė, Vilnius, newspaper «Nasza dola», newspaper «Nasza niwa», publishing house «Zahlianie sonca i ū naša akonca»

Marija Piaseckaitė-Šlapelienė, Wilno, gazeta «Nasza Dola», gazeta «Nasza Niwa», wydawnictwo «Zahlianie sonca i ū naša akonca»

The Marija Piaseckaitė-Šlapelienė’s Lithuanian Bookshop in Vilna (Vilnius) and its Role in Distribution of Belarusian-language Print at 1906–1908

In 1906–1945 there was a Lithuanian bookshop of Marija Piaseckaitė-Šlapelienė in Vilna (Vilnius). Nowadays the building is preserved at the address Dominikonų g. 11. In 1906–1908 it was one of the distribution centres of Belarusian print: newspapers of Vilna called «Nasza dola», «Nasza niwa», books of St. Petersburg publishing house «Zahlianie sonca i ū naša akonca» as well as illegal Belarusian issues such as, for example, the collection of poems of a Belarusian poetess Ciotka «Skrypka bieloruska Haŭryly z Palacka» (Żółkiew, 1906). In 1907 there was a search in the bookshop because of the selling of Ciotka’s collection. The book was confiscated and a criminal case was open against Piaseckaitė-Šlapelienė. Previously unknown facts were discovered in correspondence of Piaseckaitė-Šlapelienė and her husband Jurgis Šlapelis in relation to their contacts with Belarusian organizations and leaders of Vilna at the beginning of the XX century.

Litewska księgarnia Mariji Piaseckaitė-Šlapelienė w Wilnie i jej rola w rozpowszechnieniu druku w języku białoruskim w latach 1906–1908

W 1906–1945 w Wilnie działała Litewska księgarnia Mariji Piaseckaitė-Šlapelienė (budynek na Dominikonų g. 11). W 1906–1908 to był jeden z ośrodków

rozpowszechnienia białoruskiego druku: gazet «Nasza dola», «Nasza niwa», książek petersburskiego wydawnictwa «Zahlianie sonca i ū naša akonca» oraz nielegalnych białoruskich publikacji, jak zbiór wierszy poetki Ciotki «Skrypka bieloruska Haŭryły z Palacka» (Żółkiew, 1906). Sprzedaż książki Ciotki w 1907 r. stała się podstawą do rewizji księgarń. Przeciwno M. Piaseckaitė-Šlapelienė rozpoczęto sprawę karną. W korespondencji M. Piaseckaitė-Šlapelienė z mężem Jurgisem Šlapelisem ujawniają się dotychczas nieznanne fakty z ich relacji z białoruskimi organizacjami i działaczami w Wilnie na początku XX w.

Дзейнасці Літоўскай кнігарні Марыі Пясяцкайце-Шляпялене, што працавала ў 1906–1945 гг. у Вільні і ў 1906–1908 гг. адыграла значную ролю ў пашырэнні беларускамоўнага друку, у беларускай і польскай навуковай літаратуры пакуль што надавалася мала ўвагі. Выключэнне складала да нядаўняга часу згадка пра кнігарню ў працы 1988 г. Алмы Лапінскене і Адама Мальдзіса, прысвечанай беларуска-літоўскім літаратурным сувязям¹. Аднак А. Лапінскене і А. Мальдзіс памыліліся, сцвярджаючы са спасылкай на літаратуразнаўца Сцяпана Александровіча, што «*беларускія кнігі Цёткі і Багушэвіча выдавала таксама літоўская кнігарня М. Пясецкай-Шляпялене*»². Некаторыя аспекты дзейнасці М. Пясяцкайце-Шляпялене і яе кнігарні адлюстраваны ў працах Віктара Корбута³. Тут прапануецца разгляд асноўных эпізодаў

¹ А. Лапінскене, А. Мальдзіс, *Перазовы сяброўскіх галасоў: беларуска-літоўскае літаратурнае ўзаемадзеянне ад старажытнасці да нашага часу*, Мінск 1988, с. 64, 74.

² Тамсама, с. 64.

³ В. Корбут, *[Vilnius — Вільня. Століца Літвы в истории Беларуси. Прогулка по городу с Виктором Корбутом] Первая скрипка, «Советская Белоруссия»*, 2015, № 221, 14 ноября; *Vilnius — Вільня. Сталіца Літвы ў гісторыі Беларусі. Шпацыр па горадзе з Віктарам Корбутам = Lietuvos sostinė Gudijos istorijoje. Pasivaikščiojimas mieste kartu su Viktoru Korbutu: камплект паштовак, 9 штук*, Мінск 2015; В. А. Корбут, *Ад Мінска да Вільні. Гісторыя Беларусі ў журналісцкіх нататках*, Мінск 2016, с. 428–435; В. А. Корбут, *Роля Марыі Пясяцкайце-Шляпялене і яе Літоўскай кнігарні ў Вільні ў пашырэнні беларускамоўнага друку на пачатку XX ст.*, [w:] *Матэрыялы XII Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў “Кніжная культура*

дзеясці М. Пясяцкайце-Шлапялене і яе сувязей з беларускім нацыянальным рухам са спасылкамі на крыніцы, што раней не ўводзіліся ў абарот у беларускай і польскай гістарычнай навуцы. Публікацыя гэтых звестак мае істотнае значэнне для гісторыі пашырэння беларускамоўнага друку ў Вільні на пачатку XX ст. і развіцця беларускага нацыянальнага руху. Трэба заўважыць, што ў 1906–1908 гг. кнігарня М. Пясяцкайце-Шлапялене была адным з асноўных распаўсюджвальнікаў беларускамоўнай прэсы і кніг.

Да генеалогіі М. Пясяцкайце-Шлапялене ў кантэксце моўна-культурнай сітуацыі на літоўска-беларуска-польскім памежжы ў ваколіцах Вільні ў канцы XIX – на пачатку XX ст.

Марыя Пясэцкая (літ. Marija Piaseckaitė-Šlapelienė) нарадзілася ў Вільні 5 чэрвеня (паводле старога стылю) 1880 г. Усё жыццё пражыла ў Вільні⁴.

Паводле М. Пясяцкайце-Шлапялене, яе “*бацькі – паланізаваныя літоўцы*”⁵.

Бацька – шляхціц Ян Дамінік Пясэцкі. Паходзіў з-пад г. Шырвінты (літ. Širvintos, Vilniaus apskritis). Быў удзельнікам паўстання 1863 г. Страціўшы па паўстанні блізкіх і маёмасць, пасяліўся ў Вільні⁶. Я. Д. Пясэцкі, з успамінаў М. Пясяцкайце-Шлапялене, “*так сяк умеў [гаварыць] па-літоўску, але гаварыў з цяжкасцю. Сябе лічыў палякам («tutejszy»)*”⁷.

Беларусі: погляд праз стагоддзі”. Мінск, 7–8 красавіка 2016 г., Мінск 2016, с. 174–179; В. Корбут, *Кнігарня Марыі*, “Беларуская думка”, 4/2016, с. 99–103. *Vilnius — Вільня. Сталіца Літвы ў гісторыі Беларусі. Шпацыр па горадзе з Віктарам Корбутам = Lietuvos sostinė Gudijos istorijoje. Pasivaikščiojimas mieste kartu su Viktoru Korbutu: камплект наішовак, 9 іштук*, Мінск 2015.

⁴ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, par. V. Žukas, Vilnius 2006, с. 24.

⁵ Тамсама, с. 25.

⁶ Тамсама, с. 11, 24.

⁷ Тамсама, с. 12.

Маці М. Пясяцкайце-Шлапялене – Элеанора Вайцяхоўская (пол. Wojciechowska). Нарадзілася ў в. Ядвігішкі (літ. Jadvygiškės, Riešės seniūnija, Vilniaus rajonas).

М. Пясяцкайце-Шлапялене згадвала, што яе “бацькі, хочучы пагаварыць пра тое, чаго не мусілі ведаць дзеці, перамаўляліся па-літоўску”, а “дзяцей вучылі на польскай мове, якую лічылі панскаю моваю. Дома гаварылі польска-беларускім жаргонам («lenkiškai gudišku žargonu»); бацькі ўжывалі многа беларускіх прымавак («daug gudišku priežodžių»). У тых часы, калі нехта пытаўся, хто ты ёсць, адказвалі: «Я тутэйшы польскай веры» («jestem tutejszy, polskiej wiary»). Чаму так? А ўсё ад касцёла, дзе былі толькі польскія малітвы, ксяндзы гэтак і паўтаралі: «Наша вера польская, мы польскай веры» («nasza polska wiara, tu polskiej wiary»). Так у канцы XIX – на пачатку XX ст. былі канчаткова дэнацыяналізаваны літоўцы Вільні і яе ваколіц – спачатку ператвораны ў беларусаў («baltgudžiais»), пазней у палякаў. Аднак яшчэ дагэтуль [1957 г.] мясцовыя старэйшыя людзі, малаадукаваныя і не навучаныя ні чытаць, ні пісаць, гавораць польска-беларуска-літоўскім жаргонам («lenkiškai gudišku lietuvišku žargonu»)⁸. Многа такіх выразаў з той мовы, якую мы гаварылі, я запісала на карткі. Згадваю, суседка, здалёк набачыўшы майго татулю, казала: «Piasecki wraca išgėręs». Мы ўжо ведалі, што «išgėręs» значыць «wupiwszu»”⁹. М. Пясяцкайце-Шлапялене апісвае адзін з асноўных шляхоў паланізацыі і беларусізацыі літоўскамоўнага насельніцтва Віленшчыны, што пацвярджаецца і іншымі сведчаннямі, апісанымі ў навуковай літаратуры¹⁰.

⁸ Паводле іншага сведчання М. Пясяцкайце-Шлапялене, у яе сям’і «гаварылі польска-літоўскім жаргонам». Тамсама, с. 25.

⁹ Тамсама, с. 13.

¹⁰ Польская даследчыца Халіна Турска дакладна апісала моўную сітуацыю на Віленшчыне ў канцы XIX — на пачатку XX ст.: H. Turska, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, “Studia nad polszczyzną kresową”, t.

Каля сотні беларускіх прымавак, запісаных ад бацькоў, М. Пясяцкайце-Шлапялене адаслала ў Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР¹¹. У Цэнтры даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, у склад якога ўваходзіць былы Інстытут літаратуры, знайсці прымаўкі пакуль не ўдалося.

М. Пясяцкайце-Шлапялене захавала яшчэ адзін цікавы ўспамін, які сведчыць пра складаную моўную сітуацыю ў ваколіцах Вільні ў другой палове XIX ст.: *“З недалёкай ад Вільні вёскі прыезджалі суседчыны браты і яна з імі гаварыла толькі па-літоўску. Аднак суседка іх не любіла, называючы «кажукамі» («kažukais»), бо аўчыну яна ўжо старалася па-польску называць «każukas» (па-польску kożuch). Яна казала: «Va, jau atsivelka tie kažukai» («Во, ужо прывалакліся гэтыя кажукі»). [...] Сваёй мовы гідзілася і не прызнавала, што яе бацькі толькі па-літоўску гаварылі, а таму былі сапраўдныя літоўцы”*¹².

У Вільні сям’я Пясецкіх спачатку жыла на вул. Антокальскай (сучасная Antakalnio g.), недалёка ад касцёла Святых Апосталаў Пятра і Паўла, у даліне на беразе Віліі (літ. Neris). Як згадвала М. Пясяцкайце-Шлапялене, з суседняга саду доктара Рэнігера падалі грушы, якія называлі *“sapiežanki”*¹³.

Затым, да 1909 г., М. Пясяцкайце-Шлапялене жыла з бацькамі ў іх уласным доме на зав. Царыцынскім (сучасная Saracėnų g. 16), у 1909–1926 гг. – ва ўласным драўляным доме на 80 кв. м

I (Prace Językoznawcze, № 98), Warszawa–Kraków–Gdańsk 1982, с. 19–121; гл. таксама іншыя сведчанні пра даўнейшую і цяперашнюю моўна-культурную сітуацыю ў гэтым рэгіёне: З. Зинквичюс, *Восточная Литва в прошлом и настоящем*, Vilnius 1996; J. Straczuk, *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznych wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1999.

¹¹ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 13.

¹² Тамсама, с. 13–14.

¹³ Тамсама, с. 12.

на сучаснай Saŕacėnų g. 18 (яго пабудавалі ёй бацькі). З 1926 г. да смерці ў 1977 г. жыла ў доме на сучаснай Pilies g. 40, кв. 4¹⁴.

М. Пясецкая скончыла ў Вільні чатырохкласную жаночую школу, пасля жаночую гімназію. У 1897 г. пайшла ў хор касцёла Святога Арханёла Рафала (сучасная Šnipiškis g. 1). Мела добры голас (сапрана). У касцёле службы ў вікарыем літовец ліберальных поглядаў Юозапас Амбразеюс. М. Пясяцкайце-Шлапялене ўспамінала: *“... Праз яго я пазнаёмілася з літоўскім грамадствам. Зразумела, што мы толькі паланізаваныя літоўцы – [таму] вырашыла быць літоўкай і ўзялася вучыць літоўскую мову”*. Пры хоры арганізавалі курсы літоўскай мовы. Першым настаўнікам быў Юргіс Шаўліс. Заняткі часта адбываліся ў доме Пясецкіх, дзе збіралася пад дваццаць чалавек. Марыя згадала: *«Паступова я далучылася да літоўскай культурнай і грамадскай дзейнасці»*. У 1902 г. яна не толькі някепска гаварыла па-літоўску, але і пісала карэспандэнцыі ў тыльзіцкае (ням. Tilsit, літ. Til žė, рас. Советск (сучасная калінінградская вобласць)) выданне “Нау-

¹⁴ Тамсама, с. 24, 161. Даследчык з Мінска Арсень Ліс наведваў М. Пясяцкайце-Шлапялене разам з віленскім мастаком беларусам Пётрам Сергіевічам, які быў з ёю знаёмы, у 1960-я гады ў яе кватэры на сучаснай Pilies g. 40. Пра гэта мне сведчыў А. Ліс у кастрычніку 2015 г. Цяпер у гэтым будынку Дом-музей Марыі і Юргіса Шлапялісаў. М. Пясяцкайце-Шлапялене пісала 5 верасня 1956 г. дзецям у Амерыку пра гэты дом: *«Як ведаеце, жылі мы ў сваім доме ў Вільні, на былой вуліцы Дзюджоі, у доме № 16. Невялікі той дамок — жывой плошчы каля 220 м. Мы са [свётай] п[амяці] Вашым Бацькам купілі [яго] са зберажэнняў, не пілі гарэлкі, не курылі тытуню, не раскашавалі, абое працавалі, не балявалі і, сабраўшы грошы, купілі. Аднак і такія дамкі былі нацыяналізаваны. Цяпер па-ранейшаму жыву ў тым уладанні «і аднаго ранку жахнулася, убачыўшы назву вуліцы: Горкага, а нумар дома – 42 – падумала – перанеслі мой дамок кудысьці, аднак, аказалася, што вуліца іначай стала называцца і нумар змяніўся. Сумна, што вуліца Горкага, а не кагось з нашых дзеячаў? У Літве магла б быць вуліца або Бугі, або Яблонскіса, або Тумаса, або якога-небудзь вядомага літоўскага дзеяча – ну, не ведаю. Не мая воля...»* (тамсама, с. 40). Да 1915 г. вуліца мела назву «Большая», да 1939 г. – «Wielka», 18 красавіка 1951 г. – 8 снежня 1987 г. – Maksimo Gorkio g.

jienas”, падпісваючыся псеўданімам Paneris Varna (Варона з-над Віліі)¹⁵.

4 верасня 1905 г. Марыя Пясэцкая выйшла замуж за Юргіса Шлапяліса¹⁶, з якім звязала не толькі асабістае жыццё, але і грамадскую дзейнасць¹⁷.

24 кастрычніка (6 лістапада) 1906 г. у віленскай Гарадской зале (сучасная Aušros Vartų g. 5) адбылася пастаноўка першай літоўскай нацыянальнай оперы «Virutė». Гэта стала значнай падзеяй культурнага жыцця. Тады оперны спявак Кіпрас Пятраўскас упершыню выступаў у Вільні – выконваў ролю брата княгіні Біруты. Саму Біруту іграла М. Пясяцкайце-Шлапялене, якая станавілася прыкметнай асобай у літоўскім нацыянальным руху¹⁸.

Гісторыя будынка на сучаснай Dominikonų g. 11 у Вільні

На сучаснай Dominikonų g. 11 у Вільні ў 1906–1945 гг. дзейнічала Літоўская кнігарня Марыі Пясяцкайце-Шлапялене.

¹⁵ Тамсама, с. 25.

¹⁶ Юргіс Шлапяліс нарадзіўся 18 красавіка 1876 г. у в. Galsiškiai (Kupiškio rajonas). Памёр у Вільні 17 сакавіка 1941 г., паводле іншых звестак, 18 сакавіка. Пахаваны на віленскіх могілках на Росе. У Вільні жыў з 1904 г. Нейкі час працаваў з Ёнасам Яблонскісам у газеце «Vilniaus žinios». Удзельнічаў 4–5 снежня 1905 г. у Вялікім віленскім сейме. 1 лістапада 1906 г. Ю. Шлапяліс паехаў у Маскву, каб давучыцца на медыцынскім факультэце Маскоўскага ўніверсітэта. У 1907 г., атрымаўшы дыплом медыка, вярнуўся ў Вільню. Але яму, паводле ўспамінаў М. Пясяцкайце-Шлапялене, бліжэйшыя былі кнігі, а не медыцына, і ён далучыўся да працы ў Літоўскай кнігарні. У пачатку Першай сусветнай вайны Ю. Шлапяліс быў мабілізаваны ў расійскае войска і справамі кнігарні зноў цалкам занялася М. Пясяцкайце-Шлапялене. Ю. Шлапяліс вярнуўся ў Вільню толькі ў 1918 г. На пачатку 1919 г., калі ў Вільні ўсталявалася савецкая ўлада, Ю. Шлапяліс быў запрошаны ў «камісарыят на пасаду перакладчыка» (*Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 35). З 1927 г. Ю. Шлапяліс быў адзіным літоўцам у радзе Вільні. У 1921–1932 гг. выкладаў літоўскую і лацінскую мовы, гісторыю Літвы ў віленскай літоўскай гімназіі імя Вітаўта Вялікага.

¹⁷ G. Šlapelytė-Sirutienė, *Vilnijos atgarsiai*, Vilnius 2006, с. 61.

¹⁸ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 15.

Гэты будынак з рысамі стыляў рэнесансу, барока, класіцызму і гістарызму вядомы з XVII ст. У той час на месцы сучаснага дома стаялі тры корпусы. У 1668 г. яны належалі магнату Анджаю Войну. У дакуменце 1698 г. на гэтым месцы згадваецца невялікі палац з галоўным уздам з боку сучаснай Dominikonų g. і з гаспадарчым – з боку сучаснай Stiklių g. У 1748 г. палац згарэў, але пасля быў адноўлены. У той час ён належаў троецкаму ваяводу Пацею (адсюль пашыраная ў літаратуры назва “палац Пацеяў”). У канцы XVIII ст. палац перабудавалі ў стылі класіцызму. Наступная рэканструкцыя адбылася ў другой палове XIX ст.: тады быў часткова зменены ўзвышны партал. У 1968–1973 гг. палац быў рэканструаваны і часткова адрэстаўраваны¹⁹.

У час паўстання 1794 г. у гэтым будынку хаваўся прыхільнік Расіі і праціўнік Канстытуцыі 3 мая 1791 г. гетман ВКЛ Шыман Касакоўскі. Тут ён быў схоплены і затым павешаны на пляцы перад ратушай²⁰.

Дадатковыя звесткі пра будынак апублікаваў Антанас Рым-відас Чаплінскас. Паводле яго даследаванняў, дом на гэтым месцы ўпершыню згадваецца ў дакуменце ад 18 ліпеня 1600 г. У 1612 г. у вялікага стольніка Эўстахага Валовіча яго набыў каралеўскі ювелір Міхал Брайтшнайдэр, але праз непаразуменні з магістрагам мусіў выехаць з дома ў 1616 г. З 1668 г. да пачатку XVIII ст. будынак належаў Войнам. Тэрэза Война выйшла замуж за троекага ваяводу Аляксандра Пацея і пасля пажару 1748 г. А. Пацей адбудаваў і пашырыў дом з боку сучаснай Stiklių g. Пацеям палац належаў да 1831 г., пасля чаго быў у іх канфіскаваны расійскімі ўладамі за ўдзел у паўстанні 1830–1831 гг. У другой палове XIX ст. будынак належаў графу Казімежу Умястоўскаму. У 1887 г. перайшоў да яго сына Уладыслава Умястоўскага, а ў

¹⁹ Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, I t., Vilnius, Vilnius 1988, с. 149–150.

²⁰ Тамсама, с. 150.

1893 г. да яго жонкі – Яніны Умястоўскай. Я. Умястоўскай гэты будынак належаў і ў 1920–1930-я гг.: яна яго здавала ў арэнду, у т.л. пад Літоўскую кнігарню М. Пясяцкайце-Шлапялене²¹.

Літоўская кнігарня М. Пясяцкайце-Шлапялене ў 1906–1945 гг.

Дзейнасць Літоўскай кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене ў доме на сучаснай Dominikonų g. 11 у Вільні ўвекавечана мемарыяльнай шыльдай.

Літоўская кнігарня адчынілася тут 6 (18) лютага 1906 г.²² (тагачасны адрас – ул. Благовещенская, 13; сустракаюцца таксама адрасы: у 1906 г. – «Доминиканская вул., 13»²³, у 1907 г. – «Dominikanskaja № 13»²⁴).

Дазвол на адкрыццё кнігарні быў выдадзены на імя М. Пясяцкайце-Шлапялене. Хаця спачатку крама называлася “Літоўская кнігарня Марыі Пясяцкайце-Шлапялене і Эяны Бразайціце”, але амаль адразу змяніла назву на “Літоўская кнігарня Марыі Пясяцкайце-Шлапялене” (Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės Lietuvių knygūnas)²⁵. Так, у рэкламе магазіна ў віленскай беларускай газеце “Наша доля” за 1 (14) верасня 1906 г. мы сустракаем назву “*Литоуская кнйгарня М. Пяэцкой-Шляпэліс*”²⁶.

Заснавальнікамі кнігарні былі М. Пясяцкайце-Шлапялене, Ю. Шлапяліс і Эяна Бразайціце²⁷. Прашэнне на імя віленскага

²¹ A. R. Čaplinskas, *Vilniaus gatvių istorija. Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius 2008.

²² *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 5, 20, 27.

²³ “Наша доля”, 1906, № 1, 1 сеньцября.

²⁴ “Nasza niwa”, 1907, № 33, 10 (23) listapada.

²⁵ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 5, 20.

²⁶ “Наша доля”, 1906, № 1, 1 сеньцября.

²⁷ Эяна Бразайціце нарадзілася ў г. Шаўлях (літ. Šiauliai) 10 сакавіка 1882 г. Паводле рэкамендацыі жонкі Ёнаса Вілейшыса была ўзята на працу касіркай

губернатара на адкрыццё крамы падавала і атрымала дазвол на сваё імя М. Пясяцкайце-Шлапялене. Ні Э. Бразаіціце, ні Ю. Шлапяліс грошай не мелі. М. Пясяцкайце-Шлапялене ўклала свае сродкі і пазычыла грошы ў бацькоў: “*Тады купіла сякіх-такіх кніг, 6 лютага 1906 г. кнігарню адчынілі*—²⁸. На пачатку працы кнігарні трэба было ўкласці ў яе многа грошай, а прыбытку не было²⁹”.

Крама М. Пясякайце-Шлапялене была другой літоўскай кнігарняй у Вільні. З восені 1904 г. да канца 1905 г. М. Пясяцкайце-Шлапялене з Э. Бразаіціце працавала ў кнігарні “*Vilniaus žinios*”, што належала Пятрасу Вілейшысу³⁰. М. Пясяцкайце Шлапяляне была загадчыцай, Бразаіціце — касіркай³¹.

у кнігарню «*Vilniaus žinios*», што належала Пятрасу Вілейшысу. Э. Бразаіціце адначасова працавала ў таёмнай друкарні Літоўскай сацыял-дэмакратычнай партыі ў віленскім прадмесці Сніпішкі (літ. *Šnipiškės*) (1905–1906 гг.), падпісвала як адказны рэдактар газету «*Nauijoi Gadynė*» (1906–1907 гг.; сапраўдны рэдактар Вінцас Міцкявічус-Капсукас). За публікацыю ў № 3 за 1906 г. гэтага выдання была асуджана на турму, але схавалася і жыла пяць год пад чужым імем – Цэліны Пяткевіч-Машынскай. У 1910 г. Э. Бразаіціце выйшла замуж за прыродазнаўца Юзафа Тшабінскага (у 1919–1939 гг. прафесар віленскага Універсітэта Стэфана Баторага, дырэктар Віленскага батанічнага сада) і сышла з палітыкі. У 1911 г. была затрымана, этапавана ў Вільню і адбыла дзевяць месяцаў зняволення ў Лукішкай турме. Пасля Другой сусветнай вайны нейкі час працавала ў бібліятэцы АН Літоўскай ССР. У 1946 г. Э. Бразаіціце-Тшабінска з’ехала ў Польшчу, жыла ў Лодзі, дзе памерла 12 (або 16) снежня 1969 г.

²⁸ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 27.

²⁹ Тамсама, с. 21.

³⁰ Тамсама, с. 20.

³¹ Тамсама, с. 22–23, 26. Кнігарня «*Vilniaus žinios*» працавала да 1915 г., калі была ліквідавана пасля заняцця Вільні немцамі (Вілейшысы напярэдадні эвакуаваліся ў Расію). У апошнія гады існавання гэтай кнігарні тут працавала пісьменніца Софія Пшыбіляўскене (Лаздзіну Пяледа). Да Першай сусветнай вайны ў Вільні таксама дзейнічалі іншыя літоўскія кнігарні. У кастрычніку 1906 — каля 1910 г. — кнігарня «*Lietuva*» Юозаса Пакаятурыса (працаваў каля года ў кнігарні «*Vilniaus žinios*»). У 1907–1909 гг. – кнігарня «*Virutė*» (адкрыў амерыканскі літоўскі дзеяч Антанас Мілукас; кіравала кнігарняй Марыя Пячкаўскайце, вядомая як пісьменніца пад псеўданімам Шатрыёс Рагана). Зборы ўсіх расфармаваных з часам літоўскіх кнігарняў пераходзілі

М. Пясяцкайце-Шлапялене ва ўспамінах так апісвала выгляд сваёй кнігарні: *“Памяшканне невялікае, справа ад уваходу ў браму. [...] Праз некалькі гадоў перасяліліся у больш прасторнае памяшканне ў тым самым доме. Праўда, і ў гэтым памяшканні не было дзвярэй на вуліцу, толькі тры вокнаў на яе [...]”*. Пасля рамонту былі прабіты дзверы на вуліцу і павялічаны вокны. Часовы ўваход зрабілі ў левым баку брамы: *“Пасля рамонту мы мелі ўваход з вуліцы ў першае памяшканне – пакой са скляпеністай столлю. З яго направа калідорчык – усходы і дзверы ў іншы калідорчык, адкуль проста пакойчык з вокнамі ў двор. Справа ад таго пакойчыка зноў дзверы ў цёмны пакойчык. З таго пакойчыка таксама былі дзверы ў вялікі пакой з вокнамі ў двор. Пазней яшчэ далучылі адзін вялікі пакой, таксама з двума вокнамі ў двор. З яго ўжо былі дзверы ў вітальню, дзе былі ўсходы на другі паверх. (На тых ўсходы ўваход быў з дvara.) Яшчэ мелі ад вітальні памяшканне з адным акном у двор. Такім чынам, злева ад брамы усе ніжнія памяшканні былі заняты нашай кнігарняй. Яшчэ былі злева ад брамы пад домам адзін вялікі і два меншыя*

ў Літоўскую кнігарню М. Пясяцкайце-Шлапялене (*Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 22–23). У 1918 г. на вул. Святаянскай, 21 (сучасная Švento Jono g.; дом не існуе) была адчынена кнігарня выдавецкага таварыства «Švyturys», што было пераемнікам друкарні Марціна Кухты (падрабязна гл.: В. Корбут, *Друкарня Марціна Кухты, друкарня «Švyturys» у Вільні: дзейнасць, прадукцыя на беларускай мове і жыццянні іх уласніка Марціна Кухты, [w:] Матэрыялы XI Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў «Кніжная культура Беларусі XI – пачатку XX ст. Мінск, 16–17 красавіка 2015 г., Мінск 2015, с. 299–311*). У 1920 г. таварыства «Švyturys» перабралася ў Каўнас і многа яго кніг перайшло да Літоўскай кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене. 19 красавіка 1919 г. палякі занялі Вільню. Неўзабаве Ю. Шлапяліс выкупіў усе літоўскія кнігі, якія знаходзіліся ў заснаванай за саветаў кнігарні на вул. Нямецкай (сучасная Vokiečių g.). Гэтыя выданні былі звезены і складзены ў сутарэнні Літоўскай кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене. З 1904 г. у кнігарні Юзафа Завадскага дзейнічаў літоўскі аддзел. *«Пасля захопу Вільні Польшчай»*, як згадала М. Пясяцкайце-Шлапялене, у гэтай краме быў ліквідаваны літоўскі аддзел. Літоўская кнігарня М. Пясяцкайце-Шлапялене выкупіла ў Завадскага вялікую частку кніг.

падвалы. У правай палове дома таксама былі адзін вялікі і адзін маленькі падвалы. Усе памяшканні кнігарні і сутарэнні гэтага дома былі поўныя кніг, газет і іншых выданняў”³².

У час жыцця ў Вільні ў сярэдзіне 1900-х гадоў (да свайго арышту) кнігарню наведваў Вінцас Міцквявічус-Капсукас³³, які ў канцы 1918 г. стаў старшынёй урада Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Літвы, а затым – ССР Літвы і Беларусі. У 1907 г. і пазней, жывучы ў Вільні, часта наведвала кнігарню літоўская пісьменніца Жамайце³⁴. Штодня кнігарню наведваў Мячыславас Давайніс-Сільвястрайціс, з якім М. Пясяцкайце-Шлапялене пазнаёмілася яшчэ ў кнігарні “Vilniaus žinios”³⁵. Мгэты дзеяч пазней выдаваў газету на польскай мове “Litwa”, на старонках якой асвятляліся і пытанні беларускай культуры і грамадскага жыцця. Як пішуць А. Лапінскене і А. Мальдзіс, “Янка Купала сябраваў [...] з віднымі дзеячамі літоўскага мастацтва. Паводле слоў М. Пясецкай-Шлапялене, ён часта заходзіў у кнігарню разам з выдатным мастаком і кампазітарам Мікалоюсам Чурлёнісам”³⁶. Аднак цяжка акрэсліць храналагічна рамкі гэтых візітаў. Упершыню Янка Купала прыехаў у Вільню ў верасні 1908 г. на запрашэнне рэдакцыі газеты “Наша ніва”. У верасні 1909 г. Купала выехаў з Вільні і вярнуўся сюды на стала толькі ўвосень 1913 г. (але бываў у Вільні наездамі)³⁷. М. К. Чурлёніс жыве ў Вільні з восені 1907 да прынамсі мая 1908 г., пасля чаго выехаў адсюль і бываў у Вільні спарадычна (пахаваны на віленскіх могілках на Росе ў 1911 г.).

Літоўскі нацыянальны рух у Вільні выклікаў падазрэнні ў розных уладаў, якія панавалі ў горадзе ў першай палове

³² *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 20–22.

³³ Тамсама, с. 292.

³⁴ Тамсама, с. 48.

³⁵ Тамсама, с. 56.

³⁶ А. Лапінскене, А. Мальдзіс, *Перазовы сяброўскіх галасоў*, с. 74.

³⁷ *Янка Купала: энцыклапедычны даведнік*, Мінск 1986, с. 113.

XX ст. – расійскай, нямецкай, польскай. У сувязі з гэтым у Літоўскай кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене адбылося некалькі ператрусаў.

12 студзеня 1918 г. адбыўся ператрус з ініцыятывы нямецкіх акупацыйных уладаў. М. Пясяцкайце-Шлапялене была зняволена ў Лукішкай турме, але праз чатыры дні «без усякага судовага працэсу» вызвалена. Яна падазравалася ў распаўсюджванні нелегальных адозваў, аднак у кнігарні гэтых матэрыялаў не было выяўлена³⁸.

15 кастрычніка 1937 г. Літоўская кнігарня М. Пясяцкайце-Шлапялене была прынята ў Саюз кнігароў Польшчы. Але ўжо 1 лютага 1938 г. у ёй пачаўся ператрус, які доўжыўся больш за месяц. З кнігарні было вывезена некалькі грузавікоў літаратуры. Сутарэнне было апячатана. Сцяна кнігарні была аблеплена антылітоўскімі адозвамі. М. Пясяцкайце-Шлапялене і Ю. Шлапяліса абвінавацілі ў «*пашырэнні антыдзяржаўнай літаратуры з мэтай адраваць тэрыторыю Польшчы і далучыць яе да Літвы*». 12 лютага 1938 г. кнігарня была выключана з Саюза кнігароў Польшчы³⁹. М. Пясяцкайце-Шлапялене згадвала пра тыя падзеі: «*1 лютага 1938 года, як і штодня, а 9-й гадзіне ранку, я прыйшла адчыняць кнігарню. Вельмі здзівілася, убачыўшы ля яе нябачаныя [дагэтуль] купы мужчын ва ўніформе і без уніформы з партфелямі, паліцыянтаў! Як адчыніла дзверы, усе [, хто быў на дварэ,] кінуліся ў сярэдзіну. Адчула, што нешта тут нядобрае, і трывожнае пачуццё кранула сэрца. Адразу мне было заяўлена, што загадам улады «пракуратуры тут мае адбыцца ператрус»⁴⁰.*

Яшчэ М. Пясяцкайце-Шлапялене ўспамінала: «*...Па сканчэнні страшных доўгіх дзянькоў мне было дазволена замкнуць кнігарню, узяць ключы і вярнуцца дамоў. Ля кнігарні была*

³⁸ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, c. 35.

³⁹ Тамсама, c. 38–39.

⁴⁰ *G. Šlapelytė-Sirutienė, Vilnijos atgarsiai*, c. 57.

пастаўлена варта да 9-й гадзіны ранку, калі я мела вярнуцца і мусіў працягнуцца ператрус. Вярнулася дамоў – і ля дома варта! Дома хворыя муж, дачка і сын. Тут ператрус доўжыўся амаль усю ноч. Усялі шмат лістоў, фотаздымкаў, такіх-сякіх кніг і, урэшце, на світанку сышлі. [...]

Назаўтра ў польскай газеце «*Kurier Wileński*» быў надрукаваны артыкул «*Sensacyjnie odkrycie w księgarni litewskiej*» («Сенсацыйная знаходка ў літоўскай кнігарні»). [...] Ля кнігарні яшчэ вялікі тлум, некалькі службоўцаў з пражэктарамі. Ведаю – пойдучь у сутарэнне... Так і было. На трэці дзень прывялі гурт маладых мужчын і некалькі дзяўчат рабіць грунтоўны ператрус. Гэта былі студэнты палякі, якія ў Незалежнай Літве скончылі польскія гімназіі і цяпер вучыліся ў Віленскім універсітэце. Яны валодалі літоўскай мовай і маглі выкрыць антыпольскую літаратуру”⁴¹.

У выніку ператрусу з крамы было вывезена некалькі грузавікоў кніг і рэчавых доказаў: “Запачталі склад, сутарэнне, але аддалі ключы ад фронтальных памяшканняў і штосьці дазволілі прадаваць”⁴².

Урэшце справа, паводле ўспамінаў М. Пясяцкайце-Шлапялене, скончылася гэтак: “...Праз некалькі месяцаў я атрымала пастанову аб адкрыцці крымінальнай справы на мяне і мужа [...] за «пашырэнне антыдзяржаўнай літаратуры з мэтай адарваць тэрыторыю Польшчы і далучыць яе да Літвы».

Толькі ў ліпені 1939 года мы атрымалі пастанову пра тое, што наша справа спынена і склад можна адчыніць. З радасцю садрала пячаткі ад складу, запрасіла фатографа, які зробіў некалькі цікавых здымкаў на памяць пра вялікі ператрус”⁴³.

⁴¹ Тамсама, с. 58.

⁴² Тамсама, с. 59.

⁴³ Тамсама, с. 59–60.

У 1940–1941 гг., калі Літва была далучана да СССР, кнігарня пазбегла нацыяналізацыі⁴⁴. 17 мая 1941 г. М. Пясяцкайце-Шлапялене пісала расійскаму мовазнаўцу Барысу Ларыну: *“Пока наш маленький книжный магазин функционирует. Я сама одна в нем работаю. От 1906 г. в том же помещении”*⁴⁵.

У 1945 г. М. Пясяцкайце-Шлапялене не атрымала дазволу на гандаль кнігамі⁴⁶. Аднак нацыяналізацыі яе кнігарні таксама не адбылося. Было дазволена прадаваць замест кніг пісьмовыя прылады, паштоўкі, а пазней і галантарэю. Але і гэтая палёгка трывала нядоўга. Паводле ўспамінаў уласніцы крамы, *“пасля не дазволілі і гэтага»: «Падаткі – вялікія. Спрабавала займацца розной драбязой – кветкамі, лялькамі ды да т.п. Але не было з гэтага прыбытку. Спрабавала рэстаўраваць кнігі – але адны страты. Аднак з сабраных грошай аплачвала вымаганья плацяжы, арэнду.*

Не мела моцы кнігі са складу перанесці ў дом, але [там] месца бракавала. Прадавала антыкварыят, які прымала ад дзяржавы – і гэта было ўжо няблага, бо мела з чаго пражыць і плаціць [падаткі]. Аднак у 1949 годзе аддалі памяшканні маёй кнігарні ўстановам, што дзейнічалі ў тым доме – трэба было ратавацца. Я спрабавала бегаць паўсюль – прасіла яшчэ хоць да новага года мяне пакінуць, бо дазвол [на гандаль] была атрымаўшы да пачатку 1950 года.

Ніхто не дапамог. Змушана была ўсе кнігі і ўвогуле ўсё перадаць бясплатна Кніжнай палаце.

*Грузіла – везла – везла – грузіла – везла і вывезла”*⁴⁷.

Такім чынам, у 1945 г. крама М. Пясяцкайце-Шлапялене як кнігарня перастала працаваць, у 1949 г. памяшканне было

⁴⁴ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 39.

⁴⁵ Тамсама, с. 194.

⁴⁶ Тамсама, с. 40.

⁴⁷ Тамсама, с. 41]

канфіскавана, а кнігі перададзены ў Кніжную палату Літвы. З Кніжнай палаты ў 1984 г. частка літаратуры перайшла ў Бібліятэку Акадэміі навук Літоўскай ССР, дзе быў створаны асобны фонд № 308, у 1997 г. частку выданняў з Кніжнай палаты перадалі ў Нацыянальную бібліятэку Літвы імя Марцінаса Мажвідаса, дзе стварылі асобны фонд № 196⁴⁸.

Роля Літоўскай кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене ў пашырэнні беларускамоўнага друку ў 1906–1908 гг.

Першы нумар першай газеты на беларускай мове «Наша доля» выйшаў у Вільні 1 (14) верасня 1906 г., і ў гэтым нумары была змешчана рэклама Літоўскай кнігарні Марыі Пясяцкайце-Шлапялене⁴⁹. Такім чынам, гэтая кнігарня стала першым месцам пашырэння беларускамоўнай перыёдыкі ў Вільні і адным з цэнтраў беларускага нацыянальнага руху.

Другая беларуская газета “Наша ніва”, што выходзіла з канца 1906 г. у Вільні, змяшчала з 17 (30) лістапада 1906 г. да 18 (31) снежня 1908 г. штонумар інфармацыю пра тое, што купіць і падпісацца на яе можна ў Літоўскай кнігарні Марыі Пясяцкайце-Шлапялене⁵⁰.

Мяркуючы з іншых крыніц, якія цытуюцца ніжэй, перыяд актыўнага супрацоўніцтва паміж Літоўскай кнігарняй М. Пясяцкайце-Шлапялене і беларускімі нацыянальнымі актывістамі і арганізацыямі ў Вільні можна акрэсліць вераснем 1906 – снежнем 1908 г.

У 1908 г. кнігі і паштоўкі пецяўбургскага беларускага выдавецтва “Загляне сонца і ў наша ваконца” прадаваліся ў

⁴⁸ Тамсама, с. 5.

⁴⁹ “Наша доля”, 1906, № 1, 1 сеньцября.

⁵⁰ “*Nasza Niwa*”, 1906, № 2, 17 (30) listopada (nojabra); тамсама, 1908, № 26, 18 (31) *hrudnia* (dziekabra).

Літоўскай кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене⁵¹. М. Пясяцкайце-Шлапялене згадвала: *“Беларускае кніжнае выдавецтва ў Пецяярбургу «Загляне сонца і ў наша аконца» дасылала нам на распаўсюджванне кнігі. У той час беларусы яшчэ не мелі сваёй кнігарні. Дык разам з літоўскай кнігарняй была і ўся беларуская літаратура: кнігі, газеты, паштоўкі ды да т.п.”*⁵².

Першы ператрус у Літоўскай кнігарні адбыўся ў сувязі са знаходкай у ёй беларускай кнігі – “Скрыпка беларуска Гаўрылы зь Палацка” – зборніка вершаў Алёйзы Пашкевіч (Цёткі), выдадзенага ў 1906 г. у Жоўкве (укр. Жовква, Львівська область)⁵³. М. Пясяцкайце-Шлапялене пакінула ўспаміны пра гэтае здарэнне: *“У 1908 г. інспектар наглядчык знайшоў кніжачку «Скрыпка беларуская». Там былі вострыя вершы супраць царскай улады. Пасля доўгіх допытаў была адкрыта мяне крымінальная справа. Год да суда я была пад паліцэйскім наглядам. Аднак пашанцавала добрым абаронцам мяне абараніць. Была апраўдана. Але пільныя вочы шпегу пасля ўважлівалі сачылі за нашай дзейнасцю”*⁵⁴. Паводле іншай публікацыі мемуараў М. Пясяцкайце-Шлапялене, гісторыя са “Скрыпкай” здарылася ў 1909 г.: *“У 1909 годзе нехта прынёс прадаваць зборнік вершаў «Скрыпка беларуская». Я ўзяла [гэтую кнігу] і, як звычайна, запісала ў кнігу, якую веў інспектар. Бо ў кнігарні мы мелі весці «Кнігу інспектара друку», куды трэба было ўпісваць кожную новую атрыманую кнігу. Зрэчас заходзіў інспектар і, правярэйшы запісы ў кнізе, падпісаўся. Яшчэ ў той самы дзень прыйшоў інспектар, ну і падпісаўся. Тады я ўзяла і паклала кніжачку ў вітрыну. Праз некалькі дзён зноў прыйшоў інспектар, прасіў яму падаць кніжку, выстаўленую ў акне. Ён*

⁵¹ Жалейка Янки Купалы, Санкт-Пецяярбург 1908, 4-я с. вокладкі.

⁵² *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 31.

⁵³ *Кніга Беларусі. 1517–1917: зводны каталог*, склад. Г. Я. Галенчанка і інш., Мінск 1986, с. 259.

⁵⁴ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 31.

пагартаў, пачытаў [яе] і сказаў аддаць усе асобнікі, якія я мела. Цікавіўся, пытаўся, адкуль я [ix] атрымала, склаў пратакол і сказаў падпісаць.

Праз некалькі дзён [я] атрымала выклік да следчага. Пайшла – вось была справа за пашырэньне антыдзяржаўнай літаратуры! [Следчы] патлумачыў, што там былі вершы рэзкага антыцарскага зместу. Вой, шматкроць дапытваў, дапытваў, а калі скончыў, заявіў, што да суда не маю права нікуды выязджаць і мушу ўвесь час рэгістравацца ў паліцыі. Наколькі памятаю, мо цэлы год доўжылася гэтая «ласка». Далей – выклік у суд. Высветлілася, і ў іншага кнігара паляка была знойдзена гэтая кніжачка. Так удваіх мы былі пасаджаны на лаву падсудных, і нас вартавалі ўжо два паліцыянты. Мяне бараніў літоўскі адвакат, а паляка вядомы адвакат расіянін. Былі апраўданы. Але колькі ўсё гэта каштавала здароўя, нерваў, засмучэння!”⁵⁵.

Праўдападобна, гісторыя са “Скрыпкай” адбылася ўсё ж у 1907 г. Пра гэта сведчаць лісты таго ж года ад М. Пясяцкайце-Шлапялене да Ю. Шлапяліса. З ліста ад 29 жніўня 1907 г.: “Інспектар мяне выклікаў у справе «Скрыпкі». Высветлілася, што яна забаронена ў маі месяцы сёлета. Але мне яшчэ нічога не было [...]”⁵⁶. З ліста ад 12 верасня 1907 г.: “Ці я табе не пісала пра «Скрыпку»? Урэшце інсп[ектар] паклікаў мяне да сябе на допыт. Пытаўся, адкуль атрымала і як, і калі, урэшце паказаў мне, што яна забаронена, і сказаў падпісаць, што чытала. У справе «Скр[ыпкі]» я спакойная, бо я не ведала, што яна забаронена. [...] Ён у нас затым канфіскаваў 32 экз. «Скр[ыпкі]»”⁵⁷.

Са справай «Скрыпкі» Цёткі, як сведчаць дакументы, было звязана і часовае закрыццё віленскай друкарні Марціна Кухты (Марцінаса Кукты), якая выдавала літоўскія, беларускія, польскія,

⁵⁵ G. Šlapelytė-Sirutienė, *Vilnijos atgarsiai*, с. 53–54.

⁵⁶ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 136.

⁵⁷ Тамсама, с. 144.

расійскія кнігі. У лісце ад 13 верасня 1907 г. М. Пясяцкайце-Шлапялене пісала Ю. Шлапялісу: “Сёння даведалася, што ўчора ў друкарні Кукты быў ператрус і К[укта] арыштаваны”⁵⁸. З паведамлення газеты “Наша ніва” ад 10 (23) лістапада 1907 г. даведваемся: “Друкарня Кухты, гдзе друкавалася «Наша Ніва», на неякі час закрыта генэрал-губэрнатаром. Ёў другой друкарні німа ўсіх патрэбных літэр, нехай чытацелі выбачаюць за абмылкі ў газэці і за тое, што яна спазьнілася”⁵⁹. Друкарня была зачынена на два тыдні ў лістападзе 1907 г. М. Кухту абвінавацілі ў выданні кнігі антыдзяржаўнага зместу – зборніка вершаў Цёткі⁶⁰.

У лістах М. Пясяцкайце-Шлапялене да Ю. Шлапяліса змешчана шмат іншай інфармацыі пра кантакты ўласніцы Літоўскай кнігарні з беларускімі дзеячамі і арганізацыямі ў 1906–1907 гг.

3 ліста ад 3 лістапада 1906 г.: “Юргіціс, напішы адтуль [мабыць, з Масквы, куды Шлапяліс выехаў з Вільні 1 лістапада 1906 г.] Тукеркесу («Tukierkiui») пра тое, што ты абяцаў, бо тут забыўся”⁶¹. Відавочна, размова ідзе пра справы, звязаныя з выданнем газеты «Наша доля», якую рэдагаваў Іван Тукеркес.

3 ліста ад 29 лістапада 1906 г.: “Грамада” (“Gromad”) хоча грошай. Я не дала, бо спярша, сказала, трэба звесці рахункі («suvest rokundą»). Ён сказаў: мне нямнога трэба грошай, але 25 руб., а, сказаў, п. Ш[лапяліс] казаў, што прададзена кніг найменш на 60 руб. Я адказала — пакуль не злічу, не зьбіру грошай, даць не магу, бо не маю. З Пецяярбурга нядаўна атрымалі кнігі, усе ад незнаёмага чалавека, — «Кто с чого живе», я радавался, думала, што беларуская, нават некалькі прадала. У нейкі дзень гляджу,

⁵⁸ Тамсама, с. 145.

⁵⁹ “Nasza niwa”, 1907, № 33, 10 (23) listapada.

⁶⁰ *Martynas Kukta* [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.anyksteinai.lt/asmenys/asm.php?id=194>. – Дата доступу: 8.03.2015.

⁶¹ *Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas*, с. 78.

а гэтыя кнігі маларускія («тажарусіц»). Не ведаю, адкуль гэта і хто прасіў іх слаць. Мабыць, 200, а мо і 300”⁶². Пад “Gromad”, відавочна, маецца на ўвазе Беларуская сацыялістычная грамада.

3 ліста ад лютага 1907 г.: “Прыбіраючы, знайшла на акне № 1, 4 «Н[ашай] долі». Паміж імі знайшла 4 польскімі літарамі. Усцешылася. Прашу, ведаеш, усіх знаёмых, ці не прадалі б некаторыя з іх па 5 руб., і гэта за № 4 рускімі літарамі, і так дагэтуль польскімі я не знайшла. Таму напісала Зямкевічу («Зеткеуціі»), што можна атрымаць толькі за 10 руб. Калі ён возьме, тады ўжо змагу за твая грошы купіць Лаймуце ложчак або калыску, бо ўжо яна мяне так мучыць, што не магу больш жыць без ложка”⁶³. Лаймуце — дачка М. Пясяцкайце-Шлапялене і Ю. Шлапяліса (нарадзілася ў 1906 г.). У лісце згадваецца беларускі калекцыянер і літаратар Рамуальд Зямкевіч.

3 ліста ад 24–25 сакавіка 1907 г.: “Учора ад Аніцэтаса узяла 20 [асобнікаў] «Топора» і 10 «Нашай нівы» («Niwa») (канфіск[аваных])”⁶⁴. Аніцэтас Пяркунас – супрацоўнік кнігарні М. Пясяцкайце-Шлапялене.

3 ліста ад 23 жніўня 1907 г.: “Беларусы толькі што забралі кнігі, нават лягчэй зрабілася”⁶⁵.

3 ліста ад 7 верасня 1907 г.: “Анграбайціс прасіў сваіх 11 руб., «Загляне сонца» («Zahlanie sonce») таксама”⁶⁶.

3 ліста ад 8 верасня 1907 г.: “Рэкламу лёгка аднавіць у «Šaltinis» і «Нашай ніве» («Niwai»). Хоць той «балван» («balvonas») з «Нівы» без канца злуецца на мяне, што не дала 20 руб. [...] Дам яму і ўсё тут! А я сказала, што не маю і ўсё тут!”⁶⁷.

⁶² Тамсама, с. 87.

⁶³ Тамсама, с. 102.

⁶⁴ Тамсама, с. 111.

⁶⁵ Тамсама, с. 133.

⁶⁶ Тамсама, с. 139.

⁶⁷ Тамсама, с. 142.

Хто той “балван”, высветліць пакуль немагчыма. Аднак з лістоў М. Пясяцкайце-Шлапялене вымалёўваецца супярэчлівая карціна ўзаемаадносін кнігаркі з беларускімі дзеячамі. Відавочна, што яе кнігарня была не толькі асветнай, але, перадусім, камерцыйнай установай, таму грашовыя праблемы накладвалі адбітак на стасункі з партнёрамі і кліентамі.

Пра пазнейшыя сувязі М. Пясяцкайце-Шлапялене з беларускім рухам звестак знайсці не ўдалося. Трэба меркаваць, што яна падтрымлівала нейкія кантакты з менскімі літоўцамі, Беларускай акадэміяй навук у 1920-я — на пачатку 1930-х гг. У лісце ад 2 мая 1934 г. да Марыі Урбшэне (жонка літоўскага дыпламата Юозаса Урбшыса, якая спрыяла перадачы кніг з Літоўскай кнігарні праз Латвію ў Літву) М. Пясяцкайце-Шлапялене пісала: “...*Атрымала з менскай Беларускай акадэміі [навук кнігу] С[тасіца] Матулайціса: 1863 metai Lietuvoje. I d. Social-ekonominis Lietuvos stovis prieš sukilimą. Немалога фарматы 276 с., цана 15 зл.*”⁶⁸.

Роля М. Пясяцкайце-Шлапялене і яе Літоўскай кнігарні ў гісторыі беларускага нацыянальнага руху пачатку ХХ ст. у Вільні дагэтуль не была належным чынам вывучана і патрабуе далейшага даследавання.

Бібліяграфія

1. „Nasza Niwa”, 1906, № 2, 17 (30) listopada (nojabra).
2. „Nasza niwa”, 1907, № 33, 10 (23) listopada.
3. „Nasza Niwa”, 1908, № 26, 18 (31) hrudnia (dziekabra).
4. „Наша доля”, 1906, № 1, 1 сенцября.
5. Čaplinskas A. R., *Vilniaus gatvių istorija. Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius 2008.
6. *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, I t., Vilnius*, Vilnius 1988.
Marijos ir Jurgio Šlapelių archyvas, par. V. Žukas, Vilnius 2006.

⁶⁸ Тамсама, с. 189.

7. *Martynas Kukta* [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=194>. — Дата доступу: 8.03.2015.
8. Šlapelytė-Sirutienė G., *Vilnijos atgarsiai*, Vilnius 2006.
9. Straczuk J., *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznych wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1999.
10. Turska H., *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, „Studia nad polszczyzną kresową”, t. I (Prace Językoznawcze, № 98), Warszawa–Kraków–Gdańsk 1982, с. 19–121.
11. *Vilnius — Вільня. Сталіца Літвы ў гісторыі Беларусі. Шпацыр па горадзе з Віктарам Корбутам = Lietuvos sostinė Gudijos istorijoje. Pasivaikščiojimas mieste kartu su Viktoru Korbutu: камплект пашовак, 9 штук*, Мінск 2015.
12. *Жалейка Янки Купалы*, Санкт-Пецярбург 1908.
13. Зинквичюс З., *Восточная Литва в прошлом и настоящем*, Vilnius 1996.
14. *Кніга Беларусі. 1517–1917: зводны каталог*, склад. Г. Я. Галенчанка і інш., Мінск 1986
15. Корбут В. А., *Ад Мінска да Вільні. Гісторыя Беларусі ў журналісцкіх нататках*, Мінск 2016.
16. Корбут В. А., *Роля Марыі Пясяцкайце-Шлапялене і яе Літоўскай кнігарні ў Вільні ў пашырэнні беларускамоўнага друку на пачатку XX ст.*, [w:] *Матэрыялы XII Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў „Кніжная культура Беларусі: погляд праз стагоддзі”*. Мінск, 7–8 красавіка 2016 г., Мінск 2016, с. 174–179.
17. Корбут В., [Vilnius — Вільня. Століца Літвы в истории Беларуси. Прогулка по городу с Виктором Корбутом] *Первая скрипка, «Советская Белоруссия»*, 2015, № 221, 14 ноября.
18. Корбут В., *Друкарня Марціна Кухты, друкарня «Švuturgys» у Вільні: дзейнасць, прадукцыя на беларускай мове і жыцццяпіс іх уласніка Марцінаса Кухты*, [w:] *Матэрыялы XI Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў «Кніжная культура Беларусі XI – пачатку XX ст.* Мінск, 16–17 красавіка 2015 г., Мінск 2015, с. 299–311.
19. Корбут В., *Кнігарня Марыі*, „Беларуская думка”, 4/2016, с. 99–103.
20. Лапінскене А., Мальдзіс А., *Перазовы сяброўскіх галасоў: беларуска-літоўскае літаратурнае ўзаемадзеянне ад старажытнасці да нашага часу*, Мінск 1988.
21. *Янка Купала: энцыклапедычны даведнік*, Мінск 1986.